

Ибраимова Г.З., Нуркулова Н.М.

**«БИЛИМ БЕРҮҮ» ЖАНА «ТАРБИЯ»: УБАКЫТ ПРИЗМАСЫ
АРКЫЛУУ МААНИЛЕРДИН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ**

Ибраимова Г.З., Нуркулова Н.М.

**«ОБРАЗОВАНИЕ» И «ВОСПИТАНИЕ»: ТРАНСФОРМАЦИЯ
СМЫСЛОВ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВРЕМЕНИ**

G.Z. Ibraimova, N.M. Nurkulova

**«EDUCATION» AND « EDUCATION» TRANSFORMATION
OF MEANINGS THROUGH THE PRISM OF TIME**

УДК: 34.343

Бул макалада жалпы билим берүү тутумундагы окуучуларга руханий-адептик тарбия берүү жана өнүгүүнүн мааниси боюнча тиешелүү материалдар ачылган. Учурда, ченемдик-укуктук деңгээлде тарбиялоо социалдык-маданий, руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктардын, ошондой эле коомдо кабыл алынган жүрүм-турум эрежелери менен ченемдеринин негизинде инсанды өнүктүрүүгө багытталган иш-аракет катары чечмеленүүдө. Ошол эле учурда, мезгилдин чакырыктарын эске алуу менен "билим берүү" жана "тарбия" түшүнүктөрүн талдоо илимий жана практикалык жактан кызыгууну жаратат. Балким, заман бап билим берүүнү ага коюлган талаптардын тизмеси аркылуу түшүнсө болот. Совет мезгилинде Кыргызстандын билим берүү тутумундагы негизги кемчилиги республикада элиталык билимдин жоктугу болгон. "Нормативдик-укуктук база" – бул адептүү жүрүм-турум моделдеринин, чынчыл жашоонун эрежелеринин, туура адеп-ахлактын стандарттарынын жыйындысы. Мунун бардыгы түздөн-түз белгилүү бир баалуулук – дүйнө таанымдын негизинде калыптанган адеп-ахлак, адеп-ахлак сыяктуу көрүнүштөргө тиешелүү.

Негизги сөздөр: билим, маданият, адеп-ахлак, акыл, мамлекет, тарбия, жүрүм-турум.

В настоящей статье раскрываются актуальные материалы по духовно-нравственному воспитанию обучающихся в системе общего образования. В настоящее время воспитание на нормативно-правовом уровне трактуется как деятельность, направленная на развитие личности на основе социокультурных, духовно-нравственных ценностей, а также принятых в обществе правил и норм поведения. Между тем, представляет научный и практический интерес анализ концептов «образование» и «воспитание» с учетом вызовов времени. Пожалуй, осмыслить современное образование можно через перечень требований, предъявляемых к нему. Основным недостатком в системе образования Кыргызстана в советское время было отсутствие в республике элитарного образования. «Нормативно-правовая база» – это свод образцов достойного поведения, правил честной жизни, эталонов правильных нравов. Все это непосредственно касается такого явления, как нравственность, нравы, формирующиеся на определенной ценностно-мировоззренческой основе.

Ключевые слова: образование, культура, нравственность, интеллект, государство, воспитание, поведение.

This article reveals current materials on the spiritual and moral education of students in the system of general education, the

meaning of development. The "legal framework" is a set of examples of decent behavior, rules of an honest life, and standards of correct morals. All this directly concerns such a phenomenon as morality, mores that are formed on a certain value-worldview basis. Currently, upbringing at the normative legal level is interpreted as an activity aimed at the development of the individual on the basis of socio-cultural, spiritual and moral values, as well as the rules and norms of behavior accepted in society. Meanwhile, the analysis of the concepts "education" and "upbringing", taking into account the challenges of the time, is of scientific and practical interest. Perhaps one can comprehend modern education through a list of requirements for it. The main drawback in the education system of Kyrgyzstan during the Soviet era was the lack of elite education in the republic.

Key words: education, culture, morality, intelligence, state, education, behavior.

Кыргыз Республикасынын ар бир жараны билим алууга укуктуу. Негизги билим милдеттүү жана акысыз, ар бир адам аны мамлекеттик билим берүү мекемелеринде алууга укуктуу. Мамлекеттик билим берүү мекемелеринде ар бир жаран акысыз билим алууга укуктуу [1, 6-6.]. Мамлекет ар бир кесиптик, орто атайын жана жогорку билимдин мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык баарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылат. Мамлекеттик жана башка билим берүү мекемелеринде жарандардын акы төлөнүүчү билим алуусуна мыйзамдарда белгиленген негизде жана тартипте жол берилет. Мамлекет билим берүү мекемелеринин ишине көзөмөл жүргүзөт.

Билим берүү" термини ардайым башка педагогикалык терминдердин өзөгү болуп келген. Анын тарыхы узак жана бери дегенде он кылымга созулат! Учурда төрт мезгилди бөлүп кароого болот, алардын ар биринде "билим берүү" түшүнүгү өзүнчө – мезгилдин маданий жана баалуулук мамилелерине негизденип каралды. Биринчи мезгилде (XI-XIV кылымдар) "образ" же "образ" термини адамдын мүмкүн болбогон нерсеге болгон умтулуусун Кудайдын образына (кудайга, же ыйыктыкка) толук дал келгендигин, б.а. Адамдын жашоосу, ошондой эле Машаяктын физикалык окшоштугу курулушу керек болгон баалуулук-

этикалык ченемдер менен эрежелердин илимий макалаларынын жана методикалык иштеп чыгууларынын: узакка созулган аскетикалык машыгуулар (эрдиктер) жана чексиз жан аябастык менен олуя "денени өлүккө салды" Ошентип, "рух жана жан менен" гана эмес, ушул "дене" менен толугу менен өзгөрөт; жашоодо жазылган кереметтердин белеги, өзгөрүүнүн далили катары кызмат кылган. Ошого карабастан, XI-XIV кылымдарда. Термин кеңири тараган эмес, анткени анын мааниси Имидждин маанилүүлүгүнө түздөн-түз байланыштуу болгон, ал өз кезегинде эки из калтырган: биринчиден, чыныгы христиандар «Имидж» түшүнүгүнө кандай компоненттер киргенин түшүнүшкөн, ошондуктан эч кандай кошумча чечмелөө болгон эмес талап кылынат; экинчиден, сөздүн маанисин өзгөртүү максатка ылайыктуу болгон жок окшойт.

Экинчи мезгил (XV-XVII кылымдар) эки маанилүү окуя менен коштолду. Мындан ары "билим" деген сөз заманбап адамга тааныш формада жазыла баштады. Бирок эң маанилүү өзгөрүү дагы бир нерседе болду - бултермин XV-XVII кылымдар дагы мезгилдин мааниси. Биринчи трансформацияланган: билим берүү дал ушул образдын өзгөчөлүктөрүнө жетүү үчүн процессти (же ишмердүүлүктү) билдире баштады. Ошентип, төмөнкүдөй тыянак чыгаруу маанилүү окшойт: билим берүүнү түшүнүүдө басым жасоо максаттан процесске жана натыйжага өттү.

Үчүнчү мезгилде (XVII кылымдын аягы - XX кылымдын 80-жылдары) "билим берүү" термини авторитеттүү система орноткон белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүгү боюнча адамдын калыптануу процессин белгилей баштады (мисалы, мамлекет) же бир адам тарабынан (мисалы, мугалим же ата-эне). Терминдин мазмунундагы Кудайдын сүрөтү менен болгон байланыш сөздүн маанисинен таптакыр жоголот. Акыры, билим "окуу" термининин синоними болуп калат.

Акырында, акыркы - төртүнчү мезгилде (XX кылымдын 80-жылдары – азыркы мезгилде) кыйноолор мезгилинин чакырыктарынын алкагында студенттерге бир нече руханий жана деп - ахлактык тарбия берүү "билим берүү" термининин маанисин кеңейтүү максатында, анын ичинде бир нече түзүү менен "Россия Федерациясын дагы билим берүү жөнүндө" мыйзамдын нускалары, анын акыркысы 2012-жылдан башталат. Демек, расмий ченемдик укуктук документке ылайык, бүгүнкү күндө билим берүү (преамбуланы кыскартсаңыз) адамды жана коомду өркүндөтүү максатында окутуу жана тарбиялоо процесси катары чечмеленет (терминдин маанисинин кеңейиши курсив делген).

"Билим берүү" түшүнүгүнө кайрылалы. Кудайдын имиджине жетүүнүн негизги жолу билим берүү деп эсептелген. Билим берүү – бул литургиялык жана руханий-адептик жазууларда келтирилген жүрүм-турум үлгүсүн камтыган, мисалдар аркылуу азыктанган адамдын моралдык жана физикалык өнүгүшү деп түшүнүлгөндүгү кызыктуу. "Билим берүү" түшүнүгүнүн трансформациясы келтирилген, бирок "билим берүү" сөзүнүн маанисин түшүнүүгө байланыштуу илимий көз караштан алгандагы бир чындыкты белгилей кетүү керек. Ошентип, тарбия насаат (буйрук) процессин ишке ашырууну болжолдогон, ал өз кезегинде эки бирдей маанилүү функцияны камтыган – окутуу жана жазалоо. Окутуу окутуунун ички процессин, ал эми жазалоо тышкы ыкманы түшүндүргөн. Балдарды айрыма деп – ахлак эрежелерине, анын ичинде мугалимдин жеке үлгүсүнө таянып жазалоо, ушул мааниде XVII кылымга чейин түшүнүлүп келген. Ошентип, алгач баланы жазалаган мугалим жасалган иш-аракеттерге карата физикалык же психологиялык таасир этүү чараларын таптакыр караган эмес. Азыркы учурда, ченемдик-укуктук деңгээлде тарбиялоо социалдык-маданий, руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктардын, ошондой эле коомдо кабыл алынган жүрүм-турум эрежелери менен ченемдеринин негизинде инсанды өнүктүрүүгө багытталган иш-аракет катары чечмеленет. Ошол эле учурда, мезгилдин чакырыктарын эске алуу менен "билим берүү" жана "тарбия" түшүнүктөрүн талдоо илимий жана практикалык жактан кызыгууну жаратат. Балким, заманбап билимди ага коюлган талаптардын тизмеси аркылуу түшүнсө болот [2, 33-б.].

Биологиялык түрлөр жамааттардын элементтери. Калк белгилүү аймактарды ээлейт. Түрлөр белгилүү бир орундарды ээлешет – сандарды көбөйтүү үчүн шарттардын жыйындысы. Жашоого жөндөмдүүлүк, туруктуулук даражасы татаалдыкка жана өз ара көз каранды тутумдун бардык компоненттеринин иштешинин ырааттуулугу. Бардык бөлүктөр системалар анын нормалдуу жашоосу үчүн зарыл жана өзүн-өзү көбөйтүү. Ушул кезге чейин мамлекеттик башкаруу өлкөдөгү экологиялык туруктуулуктун негизи катары табигый эко системалардын бүтүндөй комплексин сактап калуунун биринчи кезектеги зарылдыгын четке кагат. Регионалдык жана улуттук деңгээлде экосистемаларды инвентаризациялоого, алардын абалын баалоого жана мониторинг жүргүзүүгө эч кандай аракеттер көрүлбөйт, алардын нормалдуу иштешинин бузулгандыгы үчүн эч кимдин жоопкерчилиги аныкталбайт жана бөлүштүрүлөт. Ошол эле учурда, экосистемаларды жашоо фабрикалары деп аныктоого

болот жана алардын талкаланышы өлкөдөгү жашоонун көлөмүнүн азайышын билдирет, бул өлкөнүн коопсуздугун ар тараптан бузууга алып келет.

Кайсы гана мамлекетте болбосун чыныгы саясат эки деңгээлде иш алып барары белгилүү. Биринчи деңгээл – бул бийлик күрөшүнүн эң прагматикалык деңгээли. Кыргызстандагы бул деңгээл парламенттеги өкүлчүлүгү бар жана өкүлү эмес партиялардын, ошондой эле өлкөнүн кийинки президенти же премьер-министри боло турган партиялардын саны менен мүнөздөлөт.

Саясатты ишке ашыруунун экинчи деңгээли, кыйла драмалык жана анча байкалбаган идеялардын күрөшү. Ошентип, 2012-жылы Кыргызстанда чындыгында оң менен оң, либералдар менен автократтар ортосунда күрөш жүрүп жатат. Саясаттын экинчи деңгээлинин өзгөчөлүгү – саясий салгылашуулардын жигердүү катышуучуларынын бардыгы эле өздөрүнүн идеологиялык позицияларын билишпейт, бирок алардын иш-аракеттери жана саясий демилгелери менен оң же сол идеяларын жүзөгө ашырат.

Билим берүү жөнүндө сөз кылганда, Совет бийлигинин жетимиш жылдан ашуун мезгилинде Кыргызстанда мектепке чейинки, мектеп жана кесиптик билим берүү тутумдары пайда болгонун белгилей кетүү керек. XX кылымдын башында ушунча көп мектеп, университеттер, институттар жана китепканалар жөнүндө кыялданууга мүмкүн. XXI кылымда билим берүү мекемелеринин саны өсүп келе жатат, бирок ал мурунку сыймыктануу сезимин туудурбайт. Саны эч качан сапатка айланган эмес.

Совет мезгилинде Кыргызстандын билим берүү тутумундагы негизги кемчилик республикада элиталык билимдин жоктугу болгон. Кыргызстандын партиялык, аскердик, административдик, чыгармачыл жана илимий элиталары үчүн мындай билим берүү Москва, Ленинград (Санкт-Петербург), Томск, Алмата (Алматы) жана Ташкенттеги бир катар университеттерде сунушталган. Кыргызстанда райондук деңгээлдеги орто деңгээлдеги менеджерлердин квалификациясын жогорулатуу курстары гана болгон. Эгемендүүлүктүн жыйырма жыл ичиндеги билим берүү тармагында жогорудагы өзгөчөлүк эки чоң көйгөйдү аныктады.

Биринчи көйгөй өлкөдө элиталык билимдин жетишсиздигине байланыштуу. Ийгиликтүү өлкөлөрдүн мисалынан көрүнүп тургандай, элиталык билим сапаттуу билимдин параметрлерин же стандарттарын

белгилейт. Элиталык билим берүү өлкөнүн өнүгүү философиясы менен бирдикте өлкөнүн өнүгүшүнүн локомотиви болуп саналат. Ал мамлекеттин жана коомдун саясий жана экономикалык өнүгүүсүнүн темпин, параметрлерин жана шарттарын белгилейт.

Экинчи маселе биринчисинен келип чыгат. Адатта, бардык билим берүү мекемелери үчүн таяныч пункту катары кызмат кылган элиталык билимдин жоктугу, билим берүү программаларынын сапатсыз болушунун себептеринин бири болуп калды. Чыгыштын макал-лакаптарын которуп айтсак: "элиталык билимди" жана "мыкты сапатты" көп кайталай берсеңиз, билим мындай болбойт. СССРдин кулашы менен, Кыргызстанда элиталык билим берүүчү жайлар катарында билим берүү мекемелери пайда болду [3, 125-б.].

Бирок, ушул мекемелер ушул сыяктуу билим берүү мекемелерине салыштырмалуу башка өлкөлөрдөгү мекемелер жылтырак сөздөрүн жоготуп жатышат. Өзүнүздү жарыялоо бир башка нерсе элиталык билим берүү мекемеси жана мындай болуу таптакыр башка маселе. Өлкөдө алгачкы кадамдар жасалып жатат деп айтууга болот. ушул багытта. Бирок, ушул алгачкы кадамдар акыркы жолу жасалып жатат жыйырма жыл.

Корутунду. Кыргызстан өзүнүн модернизациясын сактап калууга бардык мүмкүнчүлүктөргө ээ демократия институттарынын жардамы менен билимдүүлүктүн потенциалы, атүгүл динчилдик жана тышкы жагымсыз жагдайлар пайда болгон кырдаалда. Саясий түзүлүшкө келсек, демократияга альтернатива табылган жок.

Планетабыздагы ар кандай маданий, этникалык, диний өзгөчөлүктөргө ээ өлкөлөрдүн көпчүлүгү саясий жана коомдук түзүлүшүнүн негизи катары демократиялык институттарга муктаж болушту.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2021-ж. 5-май.
2. Адам укуктарынын жалпы Декларациясы 1948-ж. 10-дек.
3. Учурдун талаптарынан алганда окуучуларды руханий-адеп-ахлактык тарбиялоо: илимий макалалардын жана методикалык иштеп чыгуулардын жыйнагы / сост. сайтта катталуу. - Калининград, 2018.
4. Истамкулов Ж.И., Ибраимова Г.З. Конституционные основы административных правонарушений, посягающие на права и свободы граждан. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2016. №. 12. С. 155-157;
5. Муратбаев Б.Б. Воспитание и социализация личности. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2016. №. 10. С. 128-130.